

AYOLLAR TOMONIDAN AXBOROT TEKNOLOGIYALARI YORDAMIDA SODIR ETILAYOTGAN O'G'IRLIK VA FIRIBGARLIK JINOYATLARIGA QARSHI KURASHISHNING DOLZARBLIGI

O'rinova Dilshoda Adxamovna, Farg'ona viloyati IIB Jamoat xavfsizligi xizmati, "Huquqbuzarliklar profilaktikasi" boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari

<https://orcid.org/0009-0009-7524-5647>

THE RELEVANCE OF COMBATING THEFT AND FRAUD CRIMES COMMITTED BY WOMEN USING INFORMATION TECHNOLOGIES

Urinova Dilshoda Adkhamovna, Ferghana Region Internal Affairs Public Security Service, "Prevention of offenses" Deputy Head of the Department

АКТУАЛЬНОСТЬ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ ВОРОВ И МОШЕННИКОВ, СОВЕРШАЕМЫМИ ЖЕНЩИНАМИ С ПОМОЩЬЮ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

*Уринова Дилшоода Адхамовна
Служба общественной безопасности УВД Ферганской области, УЗ "Профилактика правонарушений" заместитель начальника управления*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ayollar tomonidan axborot texnologiyalari yordamida sodir etilayotgan o'g'irlik va firibgarlik jinoyatining kriminologik tavsifi, o'ziga xos xususiyatlari va ularning oqibatlari, jinoyatga ta'sir etuvchi omillar va uni oldini olishda yangicha yondashuv ochib berilgan. Shu o'rinda, ayollar jinoyatini sodir etishda motivi, maqsadi, sababi, holatlari, va uni sodir etishdagi ishtiroki doirasida ayollar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning alohida kriminologik tavsifi keng yoritilgan. Unda ayol va erkak jinoyatini sodir etishdagi farqlarni mavjudligi uni o'ziga xos kriminalistik belgilarini ilmiy o'rganish, uni boshqa jinoyatlarning kriminologik belgilaridan farqlari qiyosiy taxlil qilingan va olingan natijalarga tayangan holda hulosalar taqdim qilingan.

Kalit so'zlar: kiberjinoyatchilik, kibertahdid, kiberhimoya, kiberfiribgar, kibero'g'ri, kriminologik tavsifi, motiv va maqsadi, jabrlanuvchi, profilaktik mexanizm.

Abstract. This article reveals the criminological characteristics of the crime of theft and fraud committed by women using information technology, its specific features and consequences, the factors influencing the crime, and a new approach to its prevention. In this regard, a separate criminological description of crimes committed by women within the framework of their motivation, purpose, cause,

circumstances, and participation in the commission of crimes by women is widely covered. The presence of differences in the commission of crimes by women and men, the scientific study of its specific forensic characteristics, a comparative analysis of its differences from the forensic characteristics of other crimes, and conclusions based on the obtained results are presented.

Key words: *cybercrime, cyber threat, cyber defense, cyber fraud, cyber thief, criminological description, motive and purpose, victim, preventive mechanism.*

Аннотация: *В данной статье раскрыты криминологическая характеристика краж и мошенничества, совершаемых женщинами с помощью информационных технологий, их особенности и последствия, факторы, влияющие на преступление, и новый подход к его предупреждению. Здесь широко освещена отдельная криминологическая характеристика преступлений, совершаемых женщинами в рамках мотива, цели, причины, обстоятельств совершения преступления женщинами и их участия в его совершении. В нем проанализировано наличие различий в совершении преступлений женщинами и мужчинами, научно изучены его специфические криминалистические признаки, сравнительно проанализированы его отличия от криминологических признаков других преступлений и представлены выводы, основанные на полученных результатах.*

Ключевые слова: *киберпреступность, киберугроза, киберзащита, кибермошенник, киберворов, криминологическое описание, мотив и цель, потерпевший, профилактический механизм.*

KIRISH

Bugungi kunda global axborot maydonida kiber makon bilan bogʻliq yangidan-yangi tahdidlar yuzaga kelmoqda. Shu bois virtual olamdagi hujumlardan himoyalaniş masalasi dunyo hamjamiyatini jiddiy tashvishga solmoqda. Tahlillarga koʻra, dunyo boʻylab har yili 500 milliondan ortiq kiber hujumlar uyushtiriladi. Har soniyada 12 nafar insondan biri kiber makonda sodir etilgan hujumlar qurboniga aylanadi. Amerika Qoʻshma Shtatlari, Fransiya, Angliya, Germaniya, Belgiya, Luksemburg kabi rivojlangan davlatlarda jinoyatlarning 60-65 foizi kiber hujumlar orqali sodir etilmoqda. Oʻzbekistonda ham soʻnggi uch yilda bu turdagi jinoyatlar 8,3 baravarga koʻpayib 5 foizga yetgan. Xususan, noqonuniy bank-moliya operatsiyalari orqali oʻzgalarning plastik kartadagi mablagʻlarini oʻzlashtirish, zararli viruslar tarqatish, qimor va tavakkalchilikka asoslangan onlayn oʻyinlar, diniy aqidaparastlikka qaratilgan axborot xurujlari, onlayn savdo maydonidagi firibgarlik jinoyatlari koʻpayib bormoqda. Achinarlisi, axborot texnologiyalari yordamida huquqbuzarlik va jinoyatga qoʻl urgan shaxslar orasida yoshlar koʻpchilikni tashkil etmoqda. Respublikamizda virtual olamdagi qonunbuzilishlarning aksariyati 16-23 yosh oraligʻidagi oʻsmir-yoshlar tomonidan sodir etilmoqda. Bundan koʻrinib turibdiki, kiberxavfsizlikni taʼminlash masalasi bugun har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Bu borada mamlakatimizda axborot xavfsizligi masalasi davlat siyosati darajasida eʼtibor qaratilib, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning yangi yondashuvlari amaliyotga joriy qilinmoqda. Chunki virtual olamdagi jinoyatlarning zarari va xavfi real olamdagi tahdidan oshib borayotganiga guvoh boʻlmoqdamiz.

Shuningdek, barcha sohalardagi keng koʻlamli islohotlarning asosiy vazifalaridan biri inson huquqlarining ustuvorligini taʼminlash, jumladan, barchamiz tomonidan birdek eʼzozlanadigan ayollarning jamiyatdagi rolini yanada mustahkamlash, ularga ijtimoiy hayotning barcha sohalarida turli xil imtiyoz va kafolatlarni yaratishdan iboratdir.¹

Xotin-qizlarimizga yurtimizda yaratilgan imkoniyat va imtiyozlar boʻlishiga qaramasdan ming afsuski bugun xotin-qizlarimizni bilib bilmay jinoyat koʻchasiga kirib qolishi, “jinoyatchi ayol” sifatida koʻrsatgichlarni yuzaga kelishi albatta achinarlidir. Kibermakonga ayollarning kirib borishi hamda asosiy jabrlanuvchilar xam ayollar boʻlganligi bu boradagi ishlarni yana jadallashtirish lozimligini koʻrsatadi.

2024-yilning oʻtgan davrida Fargʻona viloyatida ayollar tomonidan 93 ta firibgarlik, 185 ta oʻgʻirlik jinoyatlari sodir etilgan. Bu esa oʻtgan yillarga qaraganda bir muncha kamayishiga erishildi. Biroq texnologiya rivoj topgani sari firibgarlikning yangidan yangi turlari paydo boʻlmoqda. Ayollar tomonidan axborot texnologiyalaridan foydalangan

holda 50 dan ortiq o'g'irlik va firibgarlik jinoyati qayd etilgan.

Ayollar jinoyati erkaklar jinoyatidan son va sifat jihatidan, jinoyatning xarakteri va uning oqibatlarini, foydalanilgan jinoyat quroli, motiv va maqsadi, jinoyatni sodir etishdagi ishtiroki, boshqa obyektiv va subyektiv tomonlarga ko'ra farqlanadi. Ana shu farqlarning mavjudligi ayollar jinoyatlarini alohida kriminologik tavsifini ham o'rganish lozimligi hamda uni umumiy jinoyatlar tavsifidan, ya'ni erkaklar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning kriminologik tavsifidan tubdan ajratish lozimligini ko'rsatadi.

Ayollar tomonidan axborot texnologiyalari yordamida sodir etiladigan o'g'irlik va firibgarlik jinoyatlarining kriminologik tavsifini o'rganar ekanmiz, bunda ayollar tomonidan sodir etilgan o'g'irlik va firibgarlik jinoyatlarining sodir etish usuli va uni amalga oshirishda o'ziga xosliklar, jinoyatni sodir etish holati, ularning jinoyatchi sifatidagi shaxsi, jinoiy tajovuz predmeti va vositasi hamda ularni ishlatish bilan bog'liq holatlarga e'tibor qaratib, bu turdagi jinoyatlarning erkaklar jinoyatidan farq qiluvchi alohida jihatlarini umumlashtirishimiz lozim.

Kiber nuqtai nazardan qaraganda kiber olamda bir qarashda ayol yoki erkak emas kiberinsident, abonent, IP adres egasi, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisi degan shaxsni ifodalovchi tushunchalar farqlanadi xolos. Biroq kibermakonda jinoyat sodir etilayotgan shaxslarni jins jihatdan farqlash ushbu yo'nalishdagi jinoyatlarni barvaqt oldini olish kimlar bilan qanday tartibda ishlash kerakligini aniqlab olishimizni imkonini beradi.

Ushbu jihatlarini e'tiborga olgan ayollar tomonidan axborot texnologiyalari yordamida jinoyat sodir etishining o'ziga xos xususiyatlarini erkaklaridan farqlash jinoyatning sodir etish mexanizmiga qarab prognoz va versiyalar ishlab chiqish ushbu yo'nalishdagi ishlarni mukammal olib borilishiga xizmat qiladi deb hisoblaymiz.

Endi ayrim tayanch tushunchalarni keltirib o'tsak, kiberjinoyatchilik — axborotni egallash, uni o'zgartirish, yo'q qilish yoki axborot tizimlari va resurslarini ishdan chiqarish maqsadida kibermakonda dasturiy ta'minot va texnik vositalardan foydalanilgan holda amalga oshiriladigan jinoyatlar yig'indisi; 1

Kiberfiribgar - o'zganing mol mulkini yoki mulkka bo'lgan huquqini kompyuter yoki boshqa

raqamli ko'p funksiyali raqamli aloqa texnologiyalaridan foydalanib, aldash va ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan qo'lga kiritishni maqsad qilgan jinoyatchidir.

Bugungi kunda kiberfiribgarlikning yaqqol ko'rinishi – jabrdiydaning moliyaviy ma'lumotlarini o'g'rincha qo'lga kiritgan holda, unga moddiy va ma'naviy zarar yetkazishi hollari keng tus olmoqda.

Kiberfiribgarlikning jinoyati dunyo bo'ylab keng tarqalgan bo'lib, firibgarlik istalgan odamlarga Internet tarmog'i orqali bog'lanib, o'zlarini nishondagilarning go'yoki vafot etgan chet ellik qarindoshlarining rasman vakillari deb tanishtiradilar va "marhum"lardan qolgan katta miqdordagi pul mablag'larini qo'lga kiritishda yordam berishni taklif etib, barcha hujjatlarini ma'lumotlarini qo'lga kiritishga erishadi.

Kibero'g'ri - esa o'zganing mol mulkini, elektron hisob raqamidagi pullari kompyuter yoki boshqa raqamli ko'p funksiyali raqamli aloqa texnologiyalaridan foydalanib, yashirin ravishda qo'lga kiritishni maqsad qilgan jinoyatchidir.

Kiberhimoya — kiberxavfsizlik hodisalarining oldini olishga, kiberhujumlarni aniqlashga va ulardan himoya qilishga, kiberhujumlarning oqibatlarini bartaraf etishga, telekommunikatsiya tarmoqlari, axborot tizimlari hamda resurslari faoliyatining barqarorligini va ishonchliligini tiklashga qaratilgan huquqiy, tashkiliy, moliyaviy-iqtisodiy, muhandislik-texnik chora-tadbirlar, shuningdek ma'lumotlarni kriptografik va texnik jihatdan himoya qilish chora-tadbirlari majmui;

Kiberhujum - kibermakonda shaxs, jamiyat va davlat manfaatlariga tahdid soluvchi shart-sharoitlar va omillar majmui;

Kiberhujumning keng tarqalgan ko'rinishlaridan biri bu firibgarlik yo'li bilan plastik kartochkalardan pul o'marish, kimlarnidir qaqshatib, osongina mo'may daromadga ega bo'lish hisoblanadi. Yaqinda Buyuk Britaniyaning tadqiqot kompaniyasi tomonidan kiberxavfsizlik darajasi nisbatan yuqori bo'lgan 60 ta davlat reytingi e'lon qilindi. Yaponiya yetakchi bo'lgan ushbu ro'yxatda O'zbekiston 56-o'rinni egallagan. Bu borada yurtimizda birgina o'tgan yilda 2700 dan ortiq, joriy yilda 300 dan ortiq murojaatlar bo'lgan, kiberjinoyatchilikka qarshi muayyan choralar ko'rilmogda. Plastik kartochkalardan pul yechishga ustamonlar hatto og'ir xasta, ko'makka o'ta zarur

bo'lgan bemorlar uchun yig'ilyotgan xayriya pullarini ham o'marishayotgani achinarli hol. Jinoyatlarni sodir etgan shaxslarning yoshi tahlil qilinganda asosan 19-35 yoshlilarni tashkil qilmoqda. Jinsi bo'yicha tahlil etilganda 6-7 foizi aynan xotin-qizlar tomonidan sodir etilayotganligi kuzatilgan.

So'nggi 3 yilda kiberjinoyatlar soni bir necha baravarga oshib ketgan. Jumladan, kiberjinoyatchilikning bir qator turlari sodir bo'layotganligi kuzatilmoqda. Firibgarlar plastik karta foydalanuvchilariga kelgan SMS-xabarnomadagi kodlarni to'lovni amalga oshirish, yutuqni berish kabi bahonalar orqali egallab, undagi mablag'larni o'zlashtirishmoqda.

Qolaversa, shaxsiy ma'lumotlarni egallash va ularni oshkor qilish bilan qo'rqitib tovlamachilik qilish, ijtimoiy tarmoqda zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish, haqorat, suitsid holatlari uchrab turibdi.

Ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimizda o'tgan 11 oyda 5,5 mingta kiberjinoyat sodir etilgan bo'lsa, shundan 70 foizi bank kartalari bilan bog'liq firibgarlik va o'g'irlik jinoyatlari hisoblanadi.

Ma'lumot o'rnida aytish joizki, yurtimizda 50 ga yaqin to'lov tizimi bo'lib, ularning hammasi ham kiberxavfsizlik talablariga javob bermasligi qayd etildi. Davlatimiz rahbarining 2023-yilning 30-noyabrida "Raqamli mahsulotlar (xizmatlar) iste'molchilari huquqlarini himoya qilish va raqamli texnologiyalar vositasida sodir etiladigan huquqbuzarliklarga qarshi kurashishni kuchaytirish choralari to'g'risida"gi qarori imzolandi.

Mutasaddi vazirlik va idoralarga barcha elektron to'lov tizimlari uchun yagona kiberxavfsizlik talablarini ishlab chiqish va ijrosini qat'iy nazorat qilish topshirildi. Mutasaddi vazirlik va idoralarga barcha elektron to'lov tizimlari uchun yagona kiberxavfsizlik talablarini ishlab chiqish va ijrosini qat'iy nazorat qilish topshirildi.

Markaziy bankning ma'lum qilishicha, so'nggi vaqtlarda firibgarlarning internet tarmog'idan soxta telefon raqamlari orqali fuqarolarga qo'ng'iroq qilish holatlari kuzatilmoqda. Bunda firibgarlar Markaziy bank xodimi sifatida o'zini tanishtirib, fuqarolarning ishonchiga kirishga urinmoqda.

Bundan tashqari, firibgarlar Telegram ijtimoiy tarmog'ida Markaziy bank nomidan ochilgan "Markaziy Banki.uz" soxta kanalida fuqarolarga onlayn kreditlar taklif etib, ularning bank kartalariga

oid ma'lumotlarini qo'lga kiritish orqali bank kartasidagi pul mablag'larini o'zlashtirish holatlari kuzatilmoqda.

Kiberjinoyatlar profilaktikasi bilan kimlar shug'ullanadi? Qisqacha qilib aytilganda kiberjinoyatlar profilaktikasi bilan Yangi O'zbekistonda huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan bir qatorda har bir shaxsning o'z shaxsiy ma'lumotlarini o'zi himoyalashidan tortib, shaxs ma'lumotlari bilan ishlovchi korxonalar, muassasa, tashkilotlar, vazirlik va idoralar o'z vazifalaridan kelib chiqqan holda shug'ullanishlari lozimdir. Kiberjinoyatlar profilaktikasini tashkil etish, muvofiqlashtirish va targ'iboti bo'yicha O'zbekiston Respublikasi IIV o'z yo'nalishida umumiy nazoratni amalga oshiradi, kiberjinoyatlarni jilovlash vazifasini bajaradi.

Kiberjinoyatlarga qarshi kurashishda faqatgina, ichki ishlar idoralari xodimlarining emas, balki keng jamoatchilikning birgalikdagi amaliy harakati kerak.

Virtual olamdagi jinoyatlar, xususan, hisob raqamlardagi pullarni o'marish, plastikdan pul yechish, havolalar orqali adashib kirib qolish natijasida shaxsga tegishli barcha ma'lumotlarni egallab olish ko'payayotgani har birimizdan hushyor bo'lishni talab etadi. Bunda eng avvalo targ'ibot tadbirlarining samaradorligini oshirish dardkor.

Ayni shu sababli viloyat hokimining "Kibermakonda sodir etiladigan jinoyatlarga qarshi kurashish haftaligi" doirasida targ'ibot-tashviqot tadbirlarini o'tkazishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Viloyat IIB, manfaatdor idoralar hamkorligida targ'ibot-tashviqot tadbirlarini o'tkazish belgilandi. Xususan, targ'ibot tadbirlarini samaradorligini oshirish uchun jurnalist va blogerlar, muallimlar, shifokorlar, profilaktika inspektorlari o'rtasida, maktabgacha va maktab ta'limi muassasalarida yetti turdagi tanlovlar o'tkazilishi belgilangan.

Xorijiy davlatlar Turkiya, Janubiy Koreya, Birlashgan Arab Amirliklari tajribasi o'rganilganda, aholida internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirish orqali ularni ehtimoliy xavflardan barvaqt ogohlantirish, bu – internetdagi tahdidlarga qarshi kurashishdagi eng samarali usuli ekanligi ma'lum bo'ldi.

Shu maqsadda, internet tarmog'ida sodir etilayotgan jinoyatlarga qarshi kurashish, ularning oldini olish bo'yicha bevosita Ichki ishlar boshqarmasi tomonidan birinchi navbatda fuqarolar

o'rtasida faol targ'ibot tadbirlari o'tkazilib kelinmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish jarayonida regulyatorning tarmoqlardagi verifikatsiyalangan sahifalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Xotin-qizlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar chuqur tahlil qilinib, mutasaddi idoralar bilan hamkorlikda "Ayol-oila-ta'sirchan targ'ibot" konsepsiyasi ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etildi.

Fuqarolarni firibgarlik va o'g'irlik qurboni bo'lib qolishidan himoya qilish borasida tushuntirishlar berish yuzasidan huquqni muhofaza qiluvchi organ huquqshunoslari tomonidan barcha hududdagi mahalla fuqarolar yig'inlarida 1 000 dan ziyod targ'ibot tadbirlari tashkil etilib, targ'ibot materiallari tarqatildi.

Mahalla-tuman-shaharlarda "Bank kartasi kodini hech kimga bermayman", "Firibgarlik va o'g'irlik jinoyati tushunchasi", "Kiberjinoyat o'zi nima", "Internet tarmog'idan xavfsiz fodalananaman" mavzularida 1062 ta mahalla fuqarolar yig'inlarida hamda mehnat jamoalarida targ'ibot uchrashuvlari o'tkazilib kelinmoqda.

XULOSA

Demak, fikrimizga xulosa qilar ekanmiz, ayollar tomonidan axborot texnologiyalari yordamida sodir etilayotgan o'g'irlik va firibgarlik jinoyatlarini

umumiy kriminologik tavsifini ishlab chiqish va kriminologiya faniga alohida bob sifatida kiritish hamda ularni profilaktik mexanizmga individual-psixologik, ijtimoiy yondashuv asosida shuningdek, kibermadaniyatni yuksaltirish orqali oldini olishga erishamiz degan xulosaga kelamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vena deklaratsiyasi va harakatlar platformasi, 1993 yil.
2. BMT BA qarori 70/1 "Bizning dunyomizni o'zgartirish: 2030-yilgacha barqaror rivojlanish kun tartibi". (A-RES/70/1)
3. 2024-yil 7-mart kunidagi Xalqaro xotin-qizlar kuniga yo'llagan tabrigidan. Sh.M.Mirziyoyev.
4. Iogann Blox, Chezare Lombrozo. Jenshina, prestupnitsa ili prostitutka, 2019.
5. Lozovskiy D.N. metodi rassledovaniya organizovannoy prestupniy deyatelnosti: 2011-y.
6. Бурлаков, Кропачев, Вандшев: Криминология. Учебное пособие, Питер, 2019.
7. <https://lex.uz/ru/>
8. 764-sonli Kiberxavfsizlik to'g'risida qonun 2022-yil 15-aprel.
9. IIV akademiyasi anjumani 2022-yil.

